

СИНТАКСИС

Юлія Мельник
(Чернівці)

ПОЛІПРЕДИКАТИВНЕ ЦІЛЕ: ВІД ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДО СЕМАНТИЧНОЇ МОДЕЛІ

У статті аналізуються синтаксичні характеристики складнопідрядного речення, що у формально-граматичному аспекті є поліпредикативною конструкцією. Характеризуються зовнішні ознаки складнопідрядного ППК: способи зв'язку всередині СПР та парадигматичні й синтагматичні особливості клаузи, як конструктивного інваріанту гіпотаксису, що в результаті дає можливість змодельовати семантичну картину складнопідрядного ППК.

Ключові слова: складнопідрядне речення, поліпредикативна конструкція, підрядний зв'язок, клауза, фінітна клауза, антецедент, ад'юнкт.

В статье рассматриваются синтаксические характеристики сложного предложения, которое в формально-грамматическом аспекте есть полипредикативной конструкцией. Характеризируются внешние параметры сложноподчиненной ППК: средства связи внутри СПП, а также парадигматические и синтагматические особенности клаузы как конструктивного инварианта гипотаксиса, в результате чего предоставляется возможность моделирования семантической картины сложноподчиненной ППК.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение, полипредикативная конструкция, клауза, финитная клауза, антецедент, ад'юнкт.

The article deals with syntactic characteristics of a complex sentence that in formal aspect is considered to be a polypredicative construction. Some outer characteristics of a complex sentence have been analyzed that is the ways of connection inside a complex sentence as well as paradigmatic and syntagmatic properties of a clause as an integral part of a complex sentence. As a result it gives possibility to work out a model of the semantic approach for analyzing complex polypredicative constructions.

Key words: complex sentence, polypredicative construction, subordinative connection, clause, finite clause, antecedent, adjunct.

Одиницею вищого ярусу синтаксичного рівня є складне речення, яке реалізується у двох корелятивних категоріях: складно-сурядному (паратаксісі) та складнопідрядному (гіпотаксісі). Дослідження історичного синтаксису більшості мов дає підстави стверджувати, що розвиток складного речення йде від паратаксісу до гіпотаксісу по лінії подальшого вдосконалення підрядних (субординативних) зв'язків. Паратаксіс, як дещо простіший спосіб граматичного зв'язку, є попередником підрядності й, безперечно, основою для розвитку останнього. Уже із середини ХХ століття у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці інтерес у дослідників викликають поліпредикативні конструкції (далі – ППК). Багато вітчизняних та зарубіжних граматистів досліджують це явище, розглядаючи його як одиницю мови й одиницю тексту.

ППК вивчають на матеріалі низки індоєвропейських мов, як стародавніх, так і сучасних: слов'янських (Г. Калашникова, В. Белошапкова, Г. Гаврилова, Г. Уханов, Н. Холодов, В. Бабайцева, А. Андрусенко, В. Фурсенко, Н. Покачалова, М. Черемісіна, Г. Бірдіна, І. Тяпкова та ін.), германських (Л. Іофік, Я. Біренбаум, В. Жельвіс, М. Блох, І. Крилова, Б. Ільш, І. Верховська, Ю. Левицький, О. Полікарпов, І. Хайкіна, Г. Почепцов, Н. Токарева, Г. Перепеченко, К. Ракова, О. Гулига, О. Успенська, Н. Sweet, Н. Poutsma, Е. Kruisinga, Ch. С. Fries, D. J. Allerton), романських (Р. Садикова, Т. Соболева) та деякі інші.

Та незважаючи на досить солідний теоретичний фундамент дослідження складних структур, виявлення та опис одиниць синтаксичної системи, які утворюють певну єдність та цілісність, залишається одним із найскладніших завдань сучасної лінгвістичної науки. Багато лінгвістів відмічають, що це явище не вивчено повною мірою ні з точки зору парадигматики, ні з погляду текстової синтагматики.

Мета цієї статті – опис синтаксичних характеристик складнопідрядного речення (далі – СПР) як такого, що у формально-граматичному аспекті є поліпредикативною конструкцією (далі – ППК). До завдань статті відноситься характеристика зовнішніх ознак ППК, синтагматична характеристика клаузи як структурної одиниці СПР, встановлення її типологічних, синтагматичних характеристик та пропозиція семантичної моделі ППК.

Інтерпретація формально-синтаксичної організації речення виходить із розуміння останнього як формальної реченнєвої моделі

(схеми, конструкції, конструкта), як елементарного абстрактного зразка, як “мінімальної, типізованої та простої конфігурації плану вираження” [10, с. 35], яка репрезентує суттєві риси складноструктурованих явищ. Сучасна лінгвістика дотримується думки, що в своїй мовленнєвій діяльності людина використовує певну абстрактну, генеральну модель структурування речення – „аналог оригіналу“, що дозволяє продукувати безкінечну множинність конкретних висловлювань [7, с. 28].

Складність СПР, перш за все, полягає у множинності власне його конститuentів, кількість яких у реченні необмежена: речення може бути як завгодно довгим, і будь-яке речення можна продовжити безкінечно, хоча кількість елементів, що формує кожне окреме речення, скінченна. Складність СПР пов’язана з багатоплановістю взаємовідношень його конститuentів. Це і відношення, які характеризують членів речення, і відношення, які пов’язують компоненти словосполучень і просто окремих сполучень лексем, і відношення лінійної послідовності елементів речення, їх емпатичної виділеності/невиділеності, і ролі окремих компонентів у формуванні семантики членів речення, а також речення в цілому тощо. „Нарешті складність речення визначається притаманною йому множинністю можливих співвідношень між змістом та формою. Вся ця множинність і різноманітність явищ може бути адекватно вивчена, як зазначає Г. Почепцов, лише при умові їх впорядкованості під час аналізу, а також при розбиванні їх на деякі множини, які утворюють у сукупності певну систему” [6, с. 312].

Отож звернімося до синтаксичної характеристики СПР як поліпредикативного конструкції, саме **поліпредикативної**, бо, як зауважує В. Белошапкова, „будь-яке складне речення являє собою системно існуючу в мові поліпредикативну структуру” [1, с. 144].

Складне речення має дві характерні граматичні властивості: воно складається з частин, кожна з яких побудована за тією чи іншою „формулою” простого речення і володіє предикативністю; водночас складне речення є таким об’єднанням, яке, по-перше, має власну будову, внаслідок чого частини складного речення можуть включати коннектори або ж мати інші структурні особливості, що зумовлюються будовою складного речення як цілого, по-друге, має значення, яке не зводиться до суми значень частин,

володіє смисловою цілісністю, а отже, утворює структурну та семантичну єдність і функціонує як цілісна комунікативна одиниця.

Ці об'єктивно існуючі властивості складного речення дають підстави для двох різних тлумачень його природи: складне речення трактується як „поєднання”, „узгодження”, „зчеплення” речень або ж як єдине речення, частини якого, що не мають смислової та інтонаційної завершеності, не є реченнями [1, с. 145].

Л. Іофік підкреслює, що поліпредикативне речення характеризується зовнішніми та внутрішніми структурними ознаками, які відрізняють досліджуваний тип речення від монопредикативного. До зовнішніх належать: 1) способи зв'язку предикативних одиниць (далі – ПО), їх організації в певні структурні моделі; 2) розміщення ПО у складі речення, які відображають особливості діючих у мові моделей [5, с. 131]. Роль способів зв'язку і відповідно оформлених предикативних одиниць в утворенні речення визначається їх здатністю брати участь у синтаксичних зв'язках у межах речень, підрядних чи предикативних, або ж взаємодіяти з ними [5, с. 206]. Інакше кажучи, до зовнішніх ознак ППК належать його конструктивний інваріант та формально-граматична організація. Внутрішніми ознаками ППК вважається наявність модального і темпорального планів. Формо-трансформаційні парадигми ППК (тобто парадигми видо-часових та модальних співвідношень) характеризують внутрішню предикативну структуру ППК. Усі частини поліпредикативного речення володіють предикативністю, головними засобами формування котрої є категорії часу, модальності, способу та особи.

У цій статті увага фокусується саме на зовнішніх ознаках ППК.

Способи зв'язку ПО, їх організація у певні структурні моделі. Звернімося до характеристики особливостей зв'язку в ППК. Поняття центру предикативності видається нам одним з основних понять, яке розкриває граматичну природу взаємовідношень між головною та залежною ПО. У головній ПО завжди є головний елемент, якому підпорядковується залежна ПО, тобто центр її підпорядкування. Його можна схарактеризувати в аспекті його морфологічного вираження, належної йому синтагматичності та синтаксичної функції в підпорядковуючій синтаксичній одиниці. Причому остання має другорядне значення порівняно з його морфологічною

характеристикою, оскільки вибір залежної ПО зумовлений не синтаксичною функцією головного члена, а його морфологічною природою – тією частиною мови, якою він виражений, та її валентними властивостями. Визначальною формальною ознакою залежної частини є наявність у ній дієслова в особовій формі як **центру предикативності**. Необхідність виокремити цю специфічну ознаку підрядної частини зумовила введення в лінгвістичний лексикон терміна „залежна предикативна одиниця” [5, с. 9].

Другий важливий момент для характеристики центру підпорядкування – це ступінь його взаємозалежності із залежною ПО, яка визначається тим, якою узгодженістю володіє центр предикативності: обов’язковою чи факультативною. Так, дієслівним центрам підпорядкування властива обов’язкова узгодженість із комплементарними ПО, зумовлена притаманним їм граматичним властивостям перехідності. З іншими ж різновидами адвербіальних предикативних одиниць дієслівні центри підпорядкування виявляють факультативну узгодженість [5, с. 133].

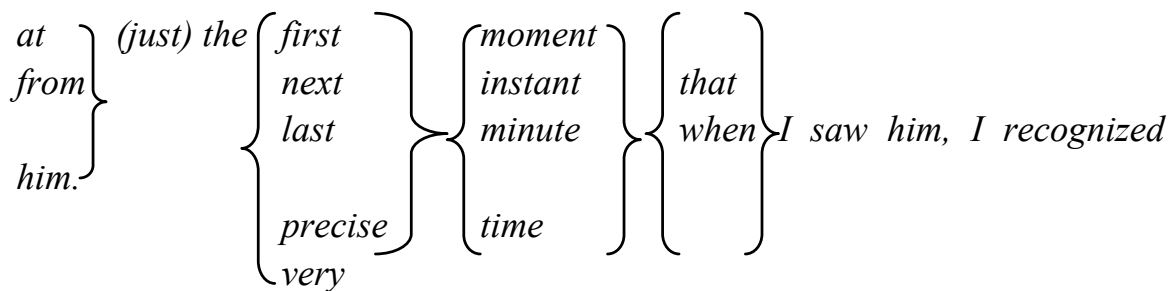
Підрядний зв’язок (далі – ПЗ) у СПР має декілька видів. ПЗ першого виду підрозділяється по тому, якому виду зв’язку він аналогічний. Відповідно виділяються два види ПЗ, аналогічні зв’язкам у словосполученні та простому реченні: 1) передбачуваний – головна ПО передбачає тип залежної ПО; непередбачуваний – тип залежної ПО не передбачається головною ПО. Передбачуваний тип ПЗ може бути а) прислівним або б) корелятивним залежно від взаємовідношень між предикативними центрами головної та залежної ПО. Засобами зв’язку в першому випадку є а) асемантичні сполучники та сполучні слова; у другому – анафоричні елементи, які утворюють корелятивну пару зі сполучним словом чи сполучником. Непередбачуваний тип ПЗ детермінативний, де підрядна частина пояснює головну ПО загалом подібно до того, як детермінант співвідноситься з основним складом речення. Засобами зв’язку тут є семантичні сполучники [1, с. 179-183].

Звернімося до характеристики семантичних сполучників, які є основним засобом зв’язку в детермінативному типі сполучень у середині СПР. Його граматичними показниками виступають сполучники (далі – конектори): **прості** (*after, although, as because, before, if, lest, once, since, that, though, till, unless, until, when, while, whilst etc.*); **складені** (*but that, in that, in order that, insofar that, such that etc.*);

корелятивні (*as...so, as... as, such... as, less...than, more...than, no sooner... than, scarcely... when etc.*). Уваги заслуговують так звані **периферійні коннектори** (далі – ПК). Розглянемо їх детальніше.

Тип 1. Це ПК типу *even if* та *if even*, формула якого прислівник + сполучник або, навпаки, сполучник + прислівник. Такі сполучення ми вважаємо, слідом за [13, с. 1002], конекторами, на відміну від комбінацій *only if* та *just as*, де сполучники *if* та *as* просто інтенсифікуються преמודифікаторами *only* та конекторами *just* відповідно.

Тип 2. Це ПК, що складається з іменної фрази, яка функціонує як темпоральна обставинна, наприклад, *the moment (that)* та *every time (that)*. Ми слідом за [13, с. 1002], більше схильні вважати їх вільними синтаксичними конструкціями, ніж складеними конекторами, бо, наприклад, у реченнях (3а) *I recognised him that moment* та (3б) *I recognised him the moment I saw him* взаємовідношення між *the moment* і наступним підрядним реченням може бути пояснено: іменна група модифікується рестриктивним релятивним підрядним реченням, а іменна група функціонує як обставинна часу. Фраза (3) створює можливість для потенційної варіативності такого типу:

Інші варіанти таких вільних конструкцій включають *during the period when, until such time as, since the days that*.

Тип 3. ПК складається із прийменникової фрази, яка закінчується на *in fact that*. Такі конектори вживаються для поєднання частин СПР, причинних та допустових. І лише через те, що вони майже адекватно можуть бути заміщені в тексті простими конекторами, то вважаються стилістично „непривабливі”. Це такі конектори:

<i>because of the fact that</i>	}	
<i>due to the fact that</i>		
<i>on account of the fact that</i>	}	[‘because’]
<i>in the light of the fact that</i>		
<i>in spite of the fact that</i>	}	[‘although’]

Зазначені варіанти коннекторів допускають вживання формування фраз типу:

<i>In spite of</i>	}	<i>that they were sick, I went to visit them.</i>
<i>the fact</i>		
<i>the news</i>		
<i>your report</i>		
<i>my belief</i>	}	

У такій комбінації лише фраза *in spite of the fact that* може бути заміщена простим конектором (напр., *although*), однак зрозуміло, що всі фрази мають аналогічне значення. Тому ми розглядаємо їх як прийменникові фрази, які стоять у препозиції до підрядного речення, що є аппозитивними до комплементу іменної групи.

Тип 4. ПК складається із форм із Participle, таких як *supposing (that)* та *provided (that)*. Participle утворює так званий градієнт (деяке відхилення). Деякі з них містять характерні властивості дієслів, тоді як окремі з них, ті що функціонують як прості сполучники, втрачають такі властивості. Таким чином, як і інші Participles, *supposing* та *assuming* можуть бути поширені за допомогою прислівників:

<i>supposing</i>	}	{	<i>for the sake of argument</i>	}	<i>that</i>
<i>assuming</i>			<i>as a result of your advice</i>		

Однак таке поширення нехарактерне для інших партиципних форм:

<i>seeing</i>	}	{	<i>for the sake of argument</i>	}	<i>that</i>
<i>provided</i>			<i>as a result of your advice</i>		

З іншого боку, *seeing* та *considering* можуть стояти у препозиції і до інших сполучників, а не лише до *that*. Наприклад:

Seeing } *how he reacted...*
Considering }

Наразі також важливий той факт, що сполучники *seeing*, *provided*, *providing*, *given* втрачають партиципне значення і не потребують ідентифікації через підмет, саме тому їх не можна розглядати як дієслово в реченні.

Найпоширенішими маркерами субординації, крім підрядних конвекторів, є також *wh-елементи*, що виступають ініціальними маркерами окличних підрядних, питальних, релятивних, умовно-допустових підрядних речень тощо. Серед них виділяємо такі: *who*, *whom*, *whose*, *which*, *when*, *what*, *why*, *how*, *whoever*, *whomever*, *whichever*, *wherever*, *whenever*, *whatever*, *however*, *whosoever*, *whomsoever*, *wheresoever*, *whatsoever*, *howsoever*. Релятивний займенник *that*, який може замінити *wh*-займенник, є субординативним маркером у рестриктивному релятивному підрядному. Наприклад: (1) *High Froman Darral was dressed in the ordinary working clothes of the Glegs – baggy trousers falling over thick, clumping boots, and a high-colored smock that fit rather tightly over his stout middle* [Weis].

Розміщення предикативних одиниць у складі речення, які відображають особливості діючих у мові моделей. Усі дослідники відмічають паралелізм у структурі СПР і простого речення. Відношення між частинами СПР побудовані за тією ж моделлю, що й відношення між членами простого речення. Але із цього спостереження лінгвісти роблять різні висновки: 1) висловлюється точка зору, що немає принципової різниці між підрядними частинами та членами простого речення, саме тому структуру в цілому слід розглядати як просте речення, за винятком тих утворень, в яких залежна предикативна одиниця займає позицію, яка не має паралелі в простому реченні; 2) в англістиці поширений погляд на СПР як на результат трансформації простого речення; 3) багато граматистів підкреслюють структурно-семантичну специфіку номінації за допомогою включеної предикативної одиниці і вважають, що СПР являє собою самостійний структурний тип

вищого синтаксичного рівня. Порівняно з відповідними членами простого речення включене речення називає завершену ситуацію і містить показники ствердження або заперечення предикації, вираження об'єктивної чи суб'єктивної модальності, кореляцію дії чи стану з моментом мовлення, а також виконує власні комунікативні завдання (зрозуміло, що всі ці аспекти узгоджуються з відповідними аспектами головного речення). Отже, можна зробити висновок, що підрядна частина складного речення і паралельний член простого речення виконують аналогічні, але не тотожні функції.

У лінгвістиці паралелізм у функціонуванні визначається терміном „ізофункціональність” (від грец. *isos* – рівний, однаковий, подібний), а самі паралельні одиниці – терміном „аналоги”. Так, ізофункціональність підрядної або залежної частини та членів простого речення відображається у класифікаціях підрядних частин. Відповідно до основних шести синтаксичних позицій у реченні, ми виділяємо шість основних типів залежних ПО: **підметові, предикативні, з'ясувальні або додаткові, адвербіальні** (мети, причини, наслідку, контрасту, допусту, умови, винятку, спряженості, темпоральні, локативності, порівняння та способу дії, частотності, умовно-допустові, пропорції, преференції), **реляційні та парантетичні диз'юнкти**. Пропонуємо також нову класифікаційну модель підрядних адвербіальних, основою для якої послужили праці [2, 11, 13]. Напр.:

(2) Підметові *That he has not returned yet is strange* [Weis].

(3) Предикативні *The problem is who will do it* [Weis].

(4) З'ясувальні *Susana informed him that she was pregnant* [Sheldon].

(5) Реляційні *Her gentle vulnerability inspired in him tenderness of which he had not known he was capable* [Sheldon].

(6) Парантетичні диз'юнкти *I'm working the night shift, as you know* [Sheldon].

(7) Адвербіальні 1) мети *Turn the volume down as not to wake the baby* [13, с. 1108]; 2) наслідку *We paid him immediately, so that he left contented* [13, с. 1108]; 3) причини *He's thin because he doesn't eat enough*; 4) контрасту *I ignore them, whereas my husband is always worried about what they think of us* [13, с. 1102]; 5) допусту *No goals were scored, although it was an exciting game* [13, с. 1098]; 6) умови *If you put the baby down, she'll scream* [13,

с. 1096]; 7) винятку *I would pay you now, except I don't have any money on me* [13, с. 1102]; 8) спряженості *Wherever children are involved, divorces are particularly unpleasant* [13, с. 1086]; 9) темпоральні *She was shocked when she heard the story* [13, с. 1078]; 10) локативності *He left where it lay* [11, с. 360]; 11) способу дії та порівняння *And your Scotch is as good as it keeps me sober* [Chandler]; 12) частотності *She's got it firmly fixed in her head that I meet you every chance I get* [Mackenzie]; 13) умовно-допустові *It doesn't matter whether or not he finds a job, he's getting married* [13, с. 1099]; 14) пропорції *As he grew dishearted, his work deteriorated* [13, с. 1111]; 15) преференції *Rather than you say anything, I'd speak to the manager* [13, с. 1112].

Оскільки в англістиці нині досить поширене використання родового поняття „клауза”, ми схилиємося до використання саме цього терміна. Клаузою називається будь-яка група, у тому числі і не-предикативна, вершиною якої є дієслово, а при відсутності повнозначного дієслова – зв'язка або граматичний елемент, який відіграє роль зв'язки. Термін „клауза” точно відповідає англ. *clause*. речення (англ. *sentence*) – це **фінітна клауза**. **Нефінітні клаузи** – це інфінітивні, дієприкметникові та герундійні звороти, позбавлені предикативності, але в усьому іншому дуже схожі на речення. У них та ж сама рольова структура, що й у речень із фінітним дієсловом, хоча моделі управління можуть відрізнятися [8, с. 256].

Фінітні, нефінітні та бездієслівні фінітні клаузи як обов'язковий компонент включають відмінюване дієслово [Р.Н. Matthew], нефінітні клаузи – одну з неособових форм дієслова (інфінітив, дієприкметник або герундій) [J.R. Aiken, M.M. Bryant, R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik]. Бездієслівні клаузи є результатом редуції *be* у фінітних чи нефінітних клаузах [A. Ranford]. Напр.: (8) *Jennifer adored her father* [Sheldon]; (9) *He had never seen his mother kiss her father* [Cook]; (10) *When in Rome, do as the Romans do* [Proverb].

Фінітні, нефінітні та бездієслівні клаузи гетерогенні в плані предикативності: фінітні клаузи вміщують первинну предикативність, нефінітні та бездієслівні клаузи характеризуються наявністю вторинної предикативності. З огляду на предикативну гетерогенність нефінітних та бездієслівних клауз вважаємо неправомірним

називати їх одним і тим самим родовим поняттям „клауза”. У нашому дослідженні термін „клауза” використовується лише по відношенню до фінітних клауз. Фінітні клаузи можуть складатися тільки з одного дієслівного компонента або з двох компонентів: іменного та дієслівного. Оскільки в аналітичній англійській мові дієслівний компонент рідко реалізує предикативну категорію особи, переважна більшість англійських фінітних клауз складається із двох компонентів.

Загалом спостереження за розвитком клаузи дають можливість вирішити ціле коло питань, пов'язаних із вивчення складного речення в цілому. Як і будь-яке лінгвістичне явище, яке перебуває в полі зору вчених, клауза, її семантичні характеристики, структурні, локаційні та синтагматичні є дискусійним феноменом [4, с. 3].

Так, деякі лінгвісти вважають, що клаузи можуть вживатися лише у комплексі дещо складніших мовних побудов (H. Sweet, J.C. Nesfield, W.O. Clough, A.R. Moon, J. Muir, J.M.D. Meiklejohn), однак дуже часто у лінгвістичній літературі розмежовуються залежні та незалежні клаузи (R.W. Pence, D.W. Emery, C.T. Onions, Ch.F. Hockett, W.O. Birk, R.B. Long, J.B. Opdycke, V.P. Hopper, C. Gale, S. Greenbaum, M. Майерс). До незалежних клауз відносяться одиничні клаузи в абсолютній позиції, чи речення (W.H. Maxwell, C.E. Eckersley) та ядерні клаузи у складнопідрядному реченні у (R.B. Allen, J.A. Friend). Як залежні кваліфікуються підрядні клаузи в складі СПР (S.J. Cook, R.W. Suter). У нашому дослідженні використовується саме таке трактування: ядерна (матрична) клауза – головна ПО, тобто незалежна клауза; залежна – підрядна ПО.

Із семантичної точки зору будь-яке СПР являє собою справжній клубок пропозицій (тобто семантичних речень), а за синтаксичною класифікацією це складне поліпредикативне ціле, яке вміщує ядерну (матричну) та одну або кілька залежних клауз.

Клаузи включаються одна в одну двома способами – сурядністю та підрядністю (координацією та субординацією). Якщо дві клаузи X та Y не вкладені одна в одну і при цьому обидві є безпосередньо складовими третьої клаузи Z, то відношення між X та Y називається сурядністю, а Z – складносурядною клаузою. Якщо ж X Y і Z – речення, то Z називається складносурядним реченням [9, с. 506].

Складна клауза X іменується складнопідрядною, якщо в неї вкладена інша клауза Y. X у такому випадку називають ядерною

або матричною клаузою, а Y – залежною. Напр.: (11a) X – *My knowledge is limited to the notes* (11 б) Y – ***Denny left*** [Cook] (11a) – ятерна; (11б) – залежна). Якщо X та Y – речення, то X визначається як **складнопідрядне речення**.

Із наведених прикладів зрозуміло, що неправильно вважати СПР таким, що „складається із двох частин”, у тому ж смислі, в якому „з двох частин складається” складносурядне. У складносурядному реченні дві або більше клаузи, що не пересікаються, утворюють складну клаузу. У СПР одна клауза повністю вкладена в іншу, і її зовнішні межі не можуть виходити за межі ядерної клаузи.

Отже, беручи до уваги зазначені вище парадигматичні та синтагматичні характеристики залежних клауз та проектуючи цю базисну платформу у площину семантики, можна запропонувати таку **семантико-синтаксичну класифікацію** складнопідрядних поліпредикативних конструкцій: 1) конструкції із сентенційним актантом (сюди входитимуть **клаузи-комплемнти**, тобто додаткові підрядні речення) і 2) конструкції із сентенційним сирконстантом, куди входитимуть усі **15 типів обставинних клауз, реляційні клаузи** (розчленованої та нерозчленованої структури), а також **парантетичні диз'юнкти**. Сентенційний актант заповнює актантну валентність матричного предиката з ядерної клаузи. Сентенційний сирконстант заповнює або сирконстантну валентність дієслова-присудка матричного речення (в результаті виникає обставинна клауза, напр. (12) ***When the man saw that he was awake he produced food from a piece of newspaper*** [Faulkner]); або сирконстанта валентність іменника (в результаті виникає **релятивна клауза**, напр. (13) ***...it was a section of broom handle which had been driven into Mrs Mceachrn's flower bed in front of the house for something to grow on*** [Faulkner]). Однак тут поза увагою залишаються підметові та присудкові залежні клаузи. Саме тому звернімося до функціональної класифікації, запропонованої О. Єсперсеном. Відповідно до його теорії трьох рангів, де в залежності від ситуації клауза у складі СПР може бути первинною, вторинною і третинною [3, с., 118], О. Єсперсен виділяє: **первинні клаузи** (14) ***That he will come is certain*** [Galsworthy]; (15) ***Whatever she has told you is true*** [Ibid.]; (16) ***It will be obvious that mangers support you...*** [Ibid.]; (17) ***I want to see how the system works.*** (18) ***Our ignorance of who the murder was*** (у реченнях (14-16) залежні

клаузи є підметами, тоді як у реченнях (17–18) – комплементами до дієслова або ж до прийменника); **клаузи у функції ад'юнктив.** (19) *She went to the ladies **for whom she had worked*** [Galsworthy]; (20) *She wished she could find a little girl **who would come and stay with her*** [Faulkner] (тут варто зауважити, що коли перед нами ніби два релятивні речення при одному антецеденті (тобто первинному слові), друге речення детермінує антецедент, уже визначений першим реченням, а отже, виступає ад'юнктом до першої групи, яка складається з первинного слова і первинного релятивного речення, що виконує функцію ад'юнкта. У наступних прикладах ця первинна група виділяється жирним курсивом: (21) *They murdered **all they met** whom they thought gentlemen;* (22) *There is **no one who knows him** that does not like him;* (23) *It is not **the hen who cackles the most** that lays largest eggs...* [Weis]); **клаузи у функції суб'юнктив.** (24) ***Whoever was said this, it is true*** [Cook]; (25) ***It's doubtful whether they had ever realized that an ending was bound to come*** [Galsworthy]. Хоча варто зазначити, що О. Єсперсен застерігає від штучного поділу СПР на „головне” та „підрядне”. На його думку, такий поділ часто суперечить реальному змісту та призначенню компонентів СПР [3, с. 119]. Однак ми не поділяємо цю точку зору, оскільки формально-граматична будова СПР передбачає принцип субординації його конститuentів, як базисний, що в подальшому стає визначальним для реченнєвої семантики в цілому, адже синтагматика клауз, як показує наше дослідження, може сама по собі бути визначальною при встановленні критеріїв складнопідрядного поліпредикативного цілого.

Далі розглянемо деякі критерії сурядності та підрядності, що визначають граматичність клаузи як такої крізь призму її синтагматики.

Гніздування. Залежна клауза може бути лінійно вкладена всередину матричної, тобто розміщена так, щоб частина ядерної клаузи розміщувалася ліворуч, а частина – праворуч від залежної клаузи. Таке розміщення двох складових називається гніздуванням. Наприклад: (25) *The style **that we examining in this exhibition was an usual one*** [M. Weis].

Ядерна клауза не може бути лінійно вкладеною всередину сентенційного сирконстанта, і ні одна із сурядних клауз не може бути вкладена всередину іншої.

Обмеження на анафоричний антецедент анафоричного займенника. Простий анафоричний займенник у ролі підмета матричної клаузи не може бути кореферентним ніякому актанту, що виражається повною ІГ залежної клаузи, якщо залежна клауза стоїть у постпозиції до головної. Наприклад: (26a) *He knew that his brother-in-law thought that he himself could do a better job...* [Weis]. (26б) *His brother-in-law thought he knew he himself could do a better job...*

Ця закономірність уперше була встановлена Р. Лангакером [12]. Її можна сформулювати так: зв'язок між анафоричним займенником і його антецедентом може мати місце, якщо при цьому не порушені одночасно дві „умови анафори”: а) небажано, щоб антецедент у вигляді повної ІГ стояв у постпозиції до займенника; б) небажано, щоб займенник знаходився у відношенні командування до свого антецедента. Так, у реченні (27a) не порушується ні одна із цих умов, а в реченні (27б) порушуються обидві, тому таке речення неграматичне.

Вплив матричного дієслова. Якщо необхідно встановити, яка з двох клауз залежна, а яка – ядерна, то буває достатньо помістити обрану ППК у більшу ППК (наприклад, у конструкцію з дієсловом, який вимагає сентенційного актанта). Якщо при цьому відношення між матричною та залежною клаузами виражається за допомогою формального засобу (напр., зміни форми підмета чи присудка), то цей засіб буде застосовано до ядерної, а не до залежної клаузи вкладеного комплексу. Таким чином, усередині такого комплексу можна розрізнити головну та залежну клаузи.

Позиція сполучника. На відміну від складносурядного речення, де загальноприйнята трикомпонентна схема, згідно з якою сполучник не належить ні першому, ні другому кон'юнкту (тут клаузі), а знаходиться між ними: **К₁ – релятив – К₂** [7, с. 31], підрядний не обов'язково розміщується між матричною та залежною клаузами, він може займати також ініціальну позицію. Напр.: (28) *Eloquent though she was, she could not persuade them* [Cook]; (29) *Whenever there's smoke, there's fire* (Proverb); (30) *Though they bit into his flesh, the metal sides split wide open and the Geg was able, after a brief struggle, to squeeze inside* [Weis].

Варто зауважити, що результат проведеного дослідження дуже добре корелює з висловом Н. Шведової, яка вважає, що „граматична

організація речення [...] вже сама по собі є фактором, який небайдужий до семантичної структури побудованого за цією схемою речення” [9, с. 461].

Таким чином, СПР – це така цілісна синтаксична побудова більш високого рівня, в якому один або декілька членів представлені включеними реченнями більш низького рівня. Саме тому в поліпредикативному СПР виділяється одна ядерна клауза, що незалежна від інших частин речення і знаходиться на більш високому рівні, та одна або декілька залежних клауз, для яких характерні неавтономне значення та семантична диспозиція більш низького рівня. Залежні клаузи обов’язково містять фінітну форму дієслова, що дає можливість уподібнювати їх підрядному реченню. Будь-яка клауза є рекурсивною фразовою категорією і у СПР одна клауза повністю вкладається в іншу, що стає підґрунтям для розрізнення паратаксичного та гіпотаксичного цілого. Синтагматичні зв’язки клауз усередині ППК створюють можливості для стилістичного варіювання, водночас має витримуватися їх граматична правильність, зумовлена субординацією конститuentів. Граматичність/неграматичність клаузи може бути встановлена через дотримання/недотримання певних критеріїв, що визначають сурядність та підрядність. Синтактико-семантичне відношення між ядерною та залежною клаузами складає релевантну ознаку СПР як особливої структурної синтаксичної одиниці. Парадигматичні та синтагматичні характеристики клауз як конститuentів СПР виступають конструктивним інваріантом для встановлення семантичної моделі СПР як поліпредикативного цілого.

Перспективою дослідження може стати опис прагматико-комунікативної специфіки неавтономних клауз в утворюваних ними ППК та системи наповнюваності їх лексико-граматичними засобами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис : учеб. пособие для филол. спец. ун-тов / Белошапкова В. А. – М. : Высш. шк., 1977. – 248 с.
2. Вейхман Г. А. Новое в грамматике современного английского языка : учеб. пособие для вузов / Вейхман Г. А. – М. : Астрель: АСТ, 2006. – 542 с.
3. Есперсен О. Философия грамматики / Есперсен О. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.

4. Жуйкова П. С. Английские клаузы: грамматический, прагматический и дискурсивный аспекты : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Жуйкова П. С. – Волгоград, 2007. – 18 с.
5. Иофик Л. Л. Сложное предложение в новоанглийском языке : монография / Иофик Л. Л. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 214 с.
6. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике : монография / Почепцов Г. Г. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 556 с.
7. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 „Германські мови” / Анатолій Миколайович Приходько. – К., 2002. – 450 с.
8. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Тестелец Я. Г. – М., 2001. – 796 с.
9. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Шведова Н. Ю. // Славянское языкознание : материалы VII Междунар. съезда славистов. – М. : 1973. – С. 462–466.
10. Charitonowa I. J. Theoretische Grammatik der deutschen Sprache. Syntax / Charitonowa I. J. – К. : Вища шк., 1976. – 180 с.
11. Collins Cobuild English Grammar. – London : Harper Collins Publishers, 1994. – 486 p.
12. Langacker R. On Pronomiation and the Chain of Command / Langacker R. // Reibel, D., S. Schane. Modern Studies in English. – N.J. : Prentice Hall.
13. Qiurk R. A Comprehensive Grammar of the English Language / Qiurk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. – Longman Group Limited, 1985. – 1779 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Cook G. Sweet Silver Blues / Cook G. – N. Y. : Penguin Books Ltd, 1987. – 312 p.
15. Chandler R. Farewell, my lovely / Chandler R. – Harmondsworth, 1982. – 334 p.
16. Faulkner W. Light in August / Faulkner W. – Санкт-Петербург : Капо, 2006. – 442 p.
17. Galsworthy J. To Let / Galsworthy J. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1962. – 336 p.
18. Mackenzie L. The brothers. Book 3 / Mackenzie L. – London, 1974. – 198 p.
19. Sheldon S. The Sands of Time / Sheldon S. – N.Y. : Penguin Books Ltd, 1989. – 426 p.
20. Weis M. Dragon Wing / Weis M. – N.Y. : Penguin Books Ltd, 1990. – 430 p.